

nost, on sažeto informira o bitnim događajima iz Završnikova života i o glavnim značajkama njegova djela: nije preskočio ni latinski pisane tekstove. Moglo bi se reći da smo dobili odličan "uvod u Završnika". Sve ono što nam Nosić posređuje upućuje na zaključak da je riječ o iznimnoj osobi naše kulturne prošlosti. Na tome zaključku ne bismo smjeli (o)stati. Očito je da Završnikovo djelo upravo vapi za otkrivanjem. I ne bismo time samo otkrivali dio naše filološke tradicije, nego bismo očito otkrili puno novoga o problemima koji su mučili naše očeve i bolje bismo razumjeli putove hrvatskoga književnog jezika.

Autor ovih redaka daleko je od pomisli da je pozvan savjetovati, ali ipak riječki bi filolozi (uz veću ili manju pomoć kroatista i klasičnih filologa iz drugih sredina) trebali razmisliti o projektu kojim bi se rasvijetlilo puno toga važnoga za ukupnu hrvatsku kulturnu prošlost, a napose za udio Riječana u njoj. Bilo bi krivo misliti da se Završnikove zasluge svode samo na rješenja nekoliko grafijskih problema; zanimalo ga je mnogo toga, pa i izvan filologije. Nosićeva je knjiga već tri godine među nama. Ona je odličan poticaj, gotovo nacrt za jedno veliko obećavajuće istraživanje. Ta će knjiga i dalje ostati nezaobilaznom za one koji žele o Završniku znati temeljno; bit će odskočnom daskom za one čija je znatiželja veća i svijest o potrebi ugrađivanja vrednota iz prošlosti u naš kulturni trenutak jača.

Stjepan Damjanović

Marija Turk:

FONOLOGIJA HRVATSKOGA JEZIKA (RASPODJELA FONEMA)

Izdavački centar Rijeka, Rijeka / Varaždin 1992.

Svi su oni koji su jezične jedinice (da bi proučili njihovo ponašanje) pokušali promatrati izolirano, neovisno jedne o drugima, ubrzo uletjeli u "slijepu ulicu", pa tako i oni koji su tako pokušali promatrati ponašanje fonema. To naime što su fonemi jedinice ustrojstva izraza kojima nisu pridružene odgovarajuće jedinice ustrojstva sadržaja ne znači da ih u promatranju njihova ponašanja treba izolirati od jedinica u kojih je ustrojstvu izraza pridruženo odgovarajuće ustrojstvo sadržaja. Takav je postupak (izoliranja jednih jedinica od drugih) doveo, između ostaloga, i do pogrešne identifikacije jedinica, npr. do pogrešne identifikacije fonema kad su u sastavu morfema. Koliko je takav postupak pogrešan, zorno mogu pokazati rezultati naše, posebno normativne, gramatike dobiveni "fonologizacijom" morfologije. Koliko je takav postupak pogrešan, mogu pokazati i mnoge naše (nesuvisle) pravopisne "dosjetke" (oko kojih su se lomila koplja i oko kojih se još uvijek lome koplja).

Da ne bi upala u klopke u koje su upali neki znanstvenici prije nje (pristupivši fonemu kao izoliranoj jedinici), Marija je Turk fonemskodistribucijskim pojavama pristupila kao fonemskodistribucijskim pojavama uvjetovanim fonološkim, kao fonemskodistribucijskim pojavama uvjetovanim morfonološkim (ustvari morfološkim) i kao fonemskodistribucijskim pojavama uvjetovanim leksičkim zakonitostima. To znači da je pojave o kojima je riječ usko povezivala s odnosima fonem : slog, fonem : morfem i fonem : glosem ("riječ"). Da je put kojim je krenula, u istraživanje fonemskih sljedova po-

seбно s gledišta konfiguracije sloga, posebno s gledišta konfiguracije morfema i posebno s gledišta konfiguracije glosema, ispravan, pokazuju rezultati do kojih je došla. Ti su rezultati u mnogočemu drukčiji od rezultata do kojih su došli drugi proučavatelji fonemske distribucije (koji spomenute konfiguracije nisu uvažavali).

Knjiga će *Fonologija hrvatskoga jezika (Distribucija fonema)* dobro doći svima kojima je do upoznavanja s teoretskim i metodološkim problemima distribucije fonema općenito, zatim onima kojima je do primjene njezinih rezultata, npr. u pravopisnim priručnicima, onima kojima je do uspostavljanja odgovarajućih (su)odnosa, s jedne strane, između standardnog jezika i organskog idioma (dijalekta i sociolekta npr.) te, s druge strane, između hrvatskoga (standardnog) jezika i kojega drugog (standardnog) jezika (s drukčijom fonemskom distribucijom).

Svako njezino poglavlje (*Distribucija fonema i slog*, *Distribucija fonema i morfem*, *Distribucija fonema i riječ*, *Distribucija fonema i povijest jezika* i *Distribucija fonema u književnom jeziku*) može poslužiti kao polazište za razmišljanje o fonemskodistribucijskim problemima bilo jezika kao sustava pojedinačno bilo jezika kao standarda u njihovom suodnosu. Ja sam ovom prilikom odlučio da malo razmišljam o fonemskodistribucijskim problemima jezika kao sustava i jezika kao standarda u njihovu suodnosu, ponukan poglavljem *Distribucija fonema u književnom jeziku*.

Spomenuto poglavlje nudi neka teoretsko-metodološka rješenja u vezi s odnosom distribucije fonema u jeziku kao sustavu i distribucije fonema u jeziku kao standardu koja mi se čine zanimljivima i (dobrim dijelom) prihvatljivima. No najprije dvije-tri načelne o (su)odnosu jezika kao sustava i jezika kao standarda (jer je to zahtjev knjige o kojoj je riječ).

Današnji (i hrvatski) standardolozi ta dva pojma - "jezik kao sustav" i "jezik kao standard" - ili uopće ne razlikuju ili ih, kad ih razlikuju, ne razlikuju jasno. A bez toga se razlikovanja zakonitosti jezika kao standarda ne mogu razumjeti. Ukratko naimre: Jezik kao sustav podliježe lingvističkim, a jezik kao standard sociolingvističkim zakonitostima. Jezikom kao sustavom upravlja implicitna, a jezikom kao standardom eksplicitna norma. U jeziku kao sustavu "ljudska volja" (De Saussure) nema, a u jeziku kao standardu ima što tražiti. Te se dvije zakonitosti nalaze u dijalektičkom (su)odnosu: jedne nisu druge, ali nema jednih bez drugih. Konkretno: Hrvatski je štokavski idiom kao sustav jedno, a hrvatski štokavski idiom kao standard drugo. Ono što pripada hrvatskome štokavskom idiomu kao sustavu ne mora pripada hrvatskome štokavskom idiomu kao standardu i obrnuto. Iako su u suodnosu (ili baš zato), hrvatski je štokavski idiom kao sustav (relativno) nezavisan od hrvatskoga štokavskog idioma kao standarda. U skladu s time: Hrvatski se štokavski idiom kao standard, funkcionalno gledano, može distancirati od hrvatskoga štokavskog idioma kao sustava. I time postati - vlastitim (kako to ponekad naši standardolozi znadu, s pravom, reći: "apstraktnim") sustavom. Za tu bi se "pretvorbu" moglo naći dokaza i u dijakroniji i u sinkroniji hrvatskoga standardnog jezika.

Spomenuto poglavlje (*Distribucija fonema u književnom jeziku*) govori upravo o (spomenutoj) dijalektičkoj sprezi jezika kao sustava i njegovih realizacija (a jedna je od njih i standardni jezik), o putu od jezika sustava do njegovih realizacija i od njegovih realizacija do jezika sustava, o stalnoj napetosti između jezika kao sustava i njegovih realizacija, u ovom slučaju od jezika kao sustava i jezika kao standardnog jezika, tj. između normi jezika kao sustava i normi jezika kao standardnog jezika.

Na tome putu, pod pritiskom vanjskih sila, prvotna (u ovom slučaju fonemskodistribucij-

ska) pravila ustupaju mjesto drugotnim (fonemskodistribucijskim) pravilima te tako dovode do (relevantnih) promjena u jeziku kao sustavu, tj. omogućuju njegovu povijest. U tome (stalnom) sukobu statičkih (sinkronijskih) i dinamičkih (dijakronijskih) sila sad pobjeđuju jedne, sad druge.

Norme standardnog jezika neke činjenice koje su prihvatile usprkos tome što se protiv njegovim normama uspijevaju "nametnuti" jeziku kao sustavu. Dakako, neke ne uspijevaju. Rezultat je toga (kada je riječ o spomenutom suodnosu: jezika kao sustava i jezika kao standardnog jezika) (nova) konstelacija pravila, koju autorica knjige *Fonologija hrvatskoga jezika (Raspodjela fonema)* formuliira ovako: "1. Stara i nova pravila djeluju usporredno, 2. nova pravila nakon nekog vremena potiskuju stara, 3. nova pravila odmah zamjenjuju stara, 4. stara se pravila mogu revitalizirati i postati nova." Tako se u jeziku kao sustavu uz (prvotno) *pròjekat* može pojaviti i (drugotno) *pròjekt* (1. teza); uz *asistenat* i *asistent*, koje s vremenom "potiskuje" *asistenat* (2. teza); mjesto *infarkat* - *infarkt* (3. teza); na mjestu "staroga" *uštinuti* "novo" *uštinuti* (4. teza). U toj se (novoj) konstelaciji pojavljuju i fonemske distribucije *bicikl*, *ansàmbł*, *nóbl*, *Krèmlj*, *njùtn* i sl. u kojima će, prije ili kasnije, trebati opisati i karakter i status "slogotvornih" glasova *l*, *l'* i *n*. (Između ostaloga trebat će ustvrditi čijim to "kompetencijama" pripada: "kompetencijama" fonologije ili "kompetencijama" morfonologije.)

Ako takve pojave jezik kao sustav ne prihvatiti, a na to on, vidjeli smo, ima pravo, one će za nj biti greške. Iz toga se izvodi zaključak: ono što je greška s gledišta jezika kao sustava ne mora biti greška s gledišta jezika kao standardnog jezika. Jezik kao standardni jezik ima naime pravo uzeti kao svoju činjenicu i ono što jezik kao sustav ne želi uzeti kao svoju činjenicu. Ako npr. hrvatski jezik kao sustav ne želi još prihvatiti fonemsku distribuciju *kt*, (tj. ako i dalje želi ostati pri

pravilu: u završnoj zoni riječi moguće su samo fonemske distribucije *st*, *št*, *zd* i *žd*), hrvatski je jezik kao standardni jezik ima pravo prihvatiti. U tom se slučaju (ako je prihvatiti) može pojaviti i oblik s distribucijom *kat* (pod pritiskom hrvatskoga jezika kao sustava) (*pròjekat*) i oblik s distribucijom *kt* (pod pritiskom hrvatskoga jezika kao standardnog jezika) (*pròjekt*) ili samo oblik s distribucijom *kt* (*pròjekt*). Tada hrvatski jezik kao standardni jezik može upotrebljavati i jedan i drugi oblik ravnopravno (bilo *pròjekat* bilo *pròjekt*) ili jednome od njih davati prednost (bilo obliku *pròjekat* bilo obliku *pròjekt*). (Kako metodologija o kojoj je riječ ne traži nužno "podršku" jezika kao sustava, može se dogoditi da se pojavi isključivo oblik s distribucijom *kt*. Odatle isključivo oblik *infarkt*.)

Ako se jednome obliku daje prednost, drugi se s vremenom može doživljavati kao nešto što hrvatskome standardnom jeziku nije svojstveno. Norme hrvatskog jezika kao suvremenoga hrvatskoga standardnog jezika daju prednost obliku s distribucijom *kt*, dakle obliku *pròjekt*.

U skladu će s konstelacijom fonemskodistribucijskih pravila o kojima je u knjizi Marije Turk riječ, a to znači u skladu sa suodnosom jezika kao sustava i jezika kao standardnog jezika, buduća (hrvatska) standardologija morati povesti računa i o tome da je i ono što se naziva "narodnim jezikom" i ono što se naziva "književnim jezikom" realizacija jezika kao sustava (dakle da i jedno i drugo pripada području *Parole*). U tom će slučaju i distribucija *slj* (*posljednji*) i distribucija *šlj* (*posljednji*) biti činjenice jezika kao sustava, samo prva (*posljednji*) činjenica morfonološkog, a druga (*posljednji*) činjenica fonološkog sustava. One se, distribucije o kojima je riječ, dakle neće sučeliti po načelu jezika kao sustava, nego po načelu jezika kao standardnog jezika. ("Književni jezik" kao apstraktniji pojam od "narodnog jezika" prihvaća apstraktnije,

morfonološko, načelo slijeda *s+lj* i drugih sličnih sljedova.)

Slijedeći logiku (i dijalektiku) o kojoj je riječ, moguće je zaključiti da se jezik kao standardni jezik može distancirati od jezika kao sustava. Tada, dakako, on (standardni jezik) postaje sustavom - sustavom sa (svojim) realizacijama. Načelno se u tom slučaju može staviti nasuprot jeziku kao sustavu koji je drukčiji od onoga s kojim je ranije bio u (su)odnosu.

Samo se tako može razumjeti (su)odnos hrvatskog jezika kao sustava i hrvatskog jezika kao standardnog jezika. Hrvatski naime jezik kao standardni jezik mora uvažavati činjenicu da mu je u supstratu mnogodijalektnost, a ne jednodijalektnost. U tom će mu slučaju oblici poput *čakovečki* (s gledišta štokavskog sustav: *čakovački*) i oblici poput *bašćanski* (npr. *Bašćanska ploča*) biti posve "prirodni".

Eto, to bi bili neki od zaključaka koji se mogu izvesti iz knjige Marije Turk *Fonologija hrvatskoga jezika (Raspodjela fonema)*. Ima vrlo mnogo problema u vezi s integracijom u fonološko ustrojstvo hrvatskog jezika i hrvatskoga standardnog jezika koji se mogu razriješiti uvažavajući njezine teoretske i metodološke postulate. Svatko tko se bude želio pozabaviti bilo kojim lingvističkim i sociolingvističkim problemom (u prvom redu normom) hrvatskoga standardnog jezika s gledišta distribucije fonema morat će to činiti polazeći od nje.

Josip Silić

Milan Crnković

RIJEČKE TEME

Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1993.

Milan Crnković dosad je tiskao više knjiga: *Dječja književnost* (Zagreb 1967, X. izdanje 1990, prijevod na talijanski *Letteratura infantile*, Rijeka 1982), *Hrvatska dječja književnost do kraja 19. stoljeća* (Zagreb 1978), *Sto lica priče* (Zagreb 1987), i dr. Iako je u četrdesetogodišnjem djelovanju stekao reputaciju jednog od najvećih stručnjaka za dječju književnost, hrvatsku i svjetsku, intenzivno se bavio i ostalim književnim temama i problemima. Glede toga valja istaknuti ove njegove radove objavljene u našim i stranim časopisima: *Fran Galović* (1964), *Problemi i kriteriji vrednovanja dječje književnosti* (1971), *Pomak u irealno u fantastičnoj priči* (1972), *Komunikacijska valentnost Šenoinih povjestica* (1981), *Književni portret Ivane Brlić-Mazuranić* (1983), itd., koji još čekaju svoje uknjiženje.

U svome kritičkome i književnopovjesnome radu, međutim, posebno je zanimanje pokazao za književnost koja je stvarana na riječkome području, pa je plod toga i najnovija njegova knjiga pod naslovom *Riječke teme*.

Već na početku M. Crnković se određuje prema sintagmama *riječka književnost* i *književna Rijeka*. "... 'Riječka književnost' ne predstavlja ni isprazno hvalisanje, ni omalovažavanje, ni nepotrebno svojatanje, ni provincijalizam - dakako, ako se cijeloj problematici pristupi znanstveno i trijezno." (str. 10), a ta problematika u *Riječkim temama* obasiže nekoliko područja: probleme razvoja riječke književnosti, problematiku čakavske poezije, čakavsku dječju književnost, eseje o pojedinim riječkim piscima ili njihovim knjigama, ali se u mnogim radovima ta tematika isprepliće (str. 11). Stoga je knjiga i razdjelje-